

3.2. Залучення людей літнього віку до неформальної освіти: зарубіжний досвід

У сучасних умовах чітко проявляється загальнопланетарна тенденція зростання чисельності людей літнього віку. На рубежі XXI століття у світі налічується близько 600 мільйонів людей, вік яких сягає більше 60 років, а до 2050 року орієнтовно чисельність людей такого віку становитиме близько 2 мільярдів. Щомісяця понад мільйон жителів планети переступають поріг свого 60-річчя. У сучасних умовах кожен десятий житель планети є старшим 60 років²⁰⁵.

У міжнародній практиці трактування поняття «люди третього віку» відноситься не стільки до вікової категорії осіб 50-75 років і старше, скільки до їх соціального статусу, який характеризується тим, що їх повсякденне життя більше не прив'язане до постійної роботи та відповідальності за сім'ю²⁰⁶.

Завдання розробки технологій залучення людей літнього віку до неформальної освіти взяли на себе різноманітні міжнародні ради, асоціації, фонди, комісії, комітети, організації, зокрема, Міжнародна рада освіти дорослих (International Council for Adult Education, ICAE), Всесвітня асоціація освіти дорослих (World Association for Adult Education, WAAE), Коаліція організацій з освіти дорослих (Coalition of Adult Education Organizations, CAEO), Міжнародна асоціація університетів третього віку (International Association of Universities of the Third Age, IAUTA), Європейська асоціація освіти дорослих (European Association for the Education of Adults, EAEA), Європейська мережа міжкультурного навчання в освіті дорослих (European Network on Intercultural Learning in Adult Education, NILE), Європейська спілка досліджень освіти дорослих (European Society for Research on the Education of Adults, ESREA), Міжнародний інститут планування освіти дорослих (Париж), Інститут освіти ЮНЕСКО (Гамбург), Міжнародний інститут освіти (США), Міжнародна Асоціація «Знання» та інші.

²⁰⁵ Пастухова О. А. Особливості старіння населення України та його економічні наслідки [Електронний ресурс] / О. А. Пастухова, А. А. Котвіцька. – Режим доступу : URL : <http://socpharm.nuph.edu.ua/files/2013/04/3T7-K-P.pdf>. – Загол. з екрану.

²⁰⁶ Formosa M. Universities of the Third Age: A Rationale for Transformative Education in Later Life [Електронний ресурс] / Marvin Formosa // Journal of Transformative Education. – 2011. – Режим доступу: <http://jtd.sagepub.com/content/8/3/197> – Загол. з екрану.

Координатором їх співпраці виступає Організація Об'єднаних націй з питань освіти, науки і культури (скорочено ЮНЕСКО від англ. UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization), яка у 1951 році заснувала Інститут освіти ЮНЕСКО. Основними завданнями його діяльності є проведення різноманітних досліджень, що пов'язані з освітою дорослих і неперервною освітою та розширення освітніх програм серед дорослого населення; вивчення потенційних можливостей неформальної освіти в контексті концепції освіти впродовж життя. У сучасних умовах ЮНЕСКО виступає інтегруючою інституцією, яка об'єднує функціонування організацій освіти дорослих на глобальному, регіональному та національному рівнях, забезпечуючи її відповідність глобальним викликам сучасності та сприяючи у пошуку адекватних відповідей на них. У своїй діяльності ця організація керується такими провідними принципами: універсальності, різноманітності та забезпечення людської гідності.

У XXI столітті місію ЮНЕСКО у контексті сприяння і забезпечення освіти дорослих можна схарактеризувати як таку, що сприяє «забезпеченню платформи для діалогу та дій – з охопленням як державного, так і приватного секторів; сприянню вільному потоку інформації, знань та обміну ними, а також виконання ролі глобального «брокера знань» у всіх галузях своєї компетенції»²⁰⁷.

Об'єднуючи більшість країн світу, ця міжнародна організація з моменту свого заснування ініціювала низку міжнародних конференцій, кожна із яких у більшій чи меншій мірі сприяла актуалізації проблеми залучення людей літнього віку до освітніх проектів і програм. Важливим результатом проведення цих конференцій стало формування і утвердження концепції пріоритетності права людини на освіту та права навчатися впродовж усього життя, розробка та упровадження стратегії пожиттєвої освіти²⁰⁸.

Закономірно, що сучасні соціально-економічні реалії й демографічні

²⁰⁷ UNESCO: Lifelong Learning in Europe: Moving towards EFA Goals and the CONFITEA V Agenda / Sofia Conference on Adult Education Call to Action 9th November 2002. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unesco.org/education/efa/news_en/CONFITEA/Vagenda.shtml. – Загол. з екрану.

²⁰⁸ UNESCO. The General Conference Adopts a Recommendation on Adult Education. // Adult Education Notes. – P., 1977. – № 1. – P. 2.

тенденції актуалізують перед усіма країнами світу необхідність пошуку інноваційних підходів до реалізації концепції пожиттєвої освіти. У цьому контексті значний науковий і практичний інтерес становить міжнародний досвід створення й функціонування університетів третього віку, який визнано одним із найбільш успішних проектів кінця ХХ – початку ХХІ століття стосовно вирішення проблем вдосконалення життєдіяльності і життєвої самореалізації людей літнього віку та залучення їх до освіти. Мета міжнародного руху «Університети третього віку» полягає у створенні різноманітних освітніх, соціально-культурних і дозвіллевих центрів для стимулювання людей літнього віку до активної життєдіяльності через залучення їх до обміну життєвим досвідом, оволодіння новими знаннями, формування нових чи вдосконалення наявних вмінь і навичок, спілкування й організації змістовного дозвілля та ін.)²⁰⁹.

Аналіз опрацьованих нами матеріалів дає можливість стверджувати, що з моменту започаткування у 1972 році університети третього віку на сьогоднішній час створені й функціонують на всіх п'яти континентах і забезпечують можливість навчання, саморозвитку й самореалізації мільйонам людей літнього віку. Так, наприклад, на рубежі тисячоліть тільки у Китаї функціонують понад 19 300 центрів навчання людей літнього віку, в яких навчаються близько 1 810 000 осіб²¹⁰.

Упродовж останніх років діяльність університетів третього віку активно досліджують зарубіжні вчені (М. Азаріна, Р. Ван дер Він, А. Вільямсон, А. Вітнелл, Б. Грумбрідж, Е. Есгін Гюндер, П. Леслетт, Д. Люмсен, Е. Мідвінтер, К. Морріс, Х. Муді, Д. Редкліф, Р. Свіндел, Дж. Томпсон, М. Формоса, М. Філіберт, Б. Фіндсен, Ч. Хуанг, Р. Шеррон, М. Янг та ін.)²¹¹.

²⁰⁹ Objects and principles. – UK: The Third Age Trust, 2014. – 6 p. – P. 1.

²¹⁰ Formosa M. Universities of the Third Age: A Rationale for Transformative Education in Later Life [Electronic resource] / Marvin Formosa // Journal of Transformative Education. – 2011. – Mode of access: <http://jtd.sagepub.com/content/8/3/197> – Title from the screen.

²¹¹ Formosa M. Older Adult Education in a Maltese University of the Third Age: A critical perspective [Electronic resource] / Marvin Formosa // Education and Ageing. – 2000. – Mode of access: http://www.uni-ulm.de/LiLL/5.0/aufsaetze/MFormosa/MFormosa-Critical_U3A.pdf. – Title from the screen.

Координує діяльність міжнародного руху «Університети третього віку» Міжнародна асоціація університетів третього віку (International Association of Universities of the Third Age) (IAUTA), заснована у 1974 році. Вона охоплює своїм впливом 130 країн-учасниць та більше 25 000 університетів по всьому світу. Головне призначення діяльності Міжнародної асоціації університетів третього віку полягає в: «об'єднанні по всьому світу університетів третього віку та організацій, які мають інші назви, але схожі завдання діяльності»²¹². Провідним принципом діяльності Асоціації є «створення за підтримки університетів третього віку по всьому світу міжнародної мережі закладів пожиттєвої освіти з метою дослідження та забезпечення освітніх потреб людей літнього віку за їх підтримки та активної участі»²¹³.

Міжнародна асоціація університетів третього віку сприяє розширенню мережі цих закладів, міжнародній співпраці між університетами та їх членами, обміну досвідом роботи. Наприклад, нагромаджено цікавий досвід співпраці й обміну учасниками університетів третього віку між Великою Британією та партнерськими організаціями США, Японії, Швейцарії.

Завдяки зусиллям Міжнародної асоціації університетів третього віку проведено низку міжнародних конгресів, конференцій, присвячених різним аспектам життєдіяльності і соціального захисту людей літнього віку, у тому числі й залученню їх до неформальної освіти. Наприклад, XVIII Конгрес у Нанті (Франція, вересень 1996 р.) і XIX Конгрес у Швєбіш-Гмюнд (Німеччина, вересень 1998 р.), на яких обговорювалися проблеми можливостей людей літнього віку та необхідності мобілізації зусиль світового співтовариства у протистоянні всім формам їх ізоляції та порушення їх прав і людської гідності²¹⁴. Конгрес у

²¹² Formosa M. Universities of the Third Age: A Rationale for Transformative Education in Later Life [Electronic resource] / Marvin Formosa // Journal of Transformative Education. – 2011. – Mode of access: <http://jtd.sagepub.com/content/8/3/197>. – Title from the screen.

²¹³ IAUTASTatuts/IAUTAConstitution. – P. 3.

²¹⁴ Образование взрослых на рубеже веков: вопросы методологии, теории и практики [Текст] : в 4 т. / науч. ред. В. И. Подобед ; Российская академия образования, Институт образования взрослых. - СПб. : Издательство ИОВ РАО, 2000 .Т. 1, кн. 2: Социально-экономические и правовые предпосылки развития образования взрослых (Т.1). Политика в области образования взрослых (кн.2) / Н. Г. Виноградова [и др.]. – СПб. : [б.и.], 2001. – 123 с. – С. 77.

Німеччині, присвячений проблемі «Вчитися у третьому віці. Як і навіщо?», зібрав понад 500 учасників²¹⁵.

У дослідженнях зарубіжних (А. Вільямсон, А. Вітнелл, Б. Грумбрідж, Е. Есгін Гюндер, П. Леслетт, Д. Люмсен, Е. Мідвінтер, К. Морріс, Х. Муді, Д. Редкліф, Р. Свіндел, Дж. Томпсон, М. Формоса, М. Філібертта ін.) і вітчизняних учених (В. Андрущенко, В. Кремень, В. Кудін, Л. Лук'янова, Н. Ничкало О. Пехота Л. Пуховська, Л. Сігаєва, А. Сбруєва та ін.) розкриті соціальні переваги залучення людей літнього віку до неформальної освіти та схарактеризовано роль університетів третього віку в забезпеченні їх активної життєдіяльності та життєвої реалізації. Власне університети третього віку, на думку дослідників, допомагають людям літнього віку залишатися інтегрованими в суспільство та активно впливати на формування їх соціального оточення, одночасно сприяючи створенню сприятливого середовища для їх інтелектуального й духовного розвитку.

Ідея створення університетів третього віку вперше була обґрунтована французьким дослідником П. Велла. Її суть полягала в прагненні поєднати геронтологічні дослідження з освітою людей літнього віку, сприяючи тим самим покращенню якості їхнього життя²¹⁶. Основні цілі діяльності університетів третього віку були сформульовані дослідником таким чином:

- підвищення якості життя людей літнього віку шляхом залучення їх до освітніх програм;
- координація геронтологічних досліджень і науково-дослідних програм;
- реалізація постійних освітніх програм в галузі геронтології;
- реалізація постійно діючих освітніх програм для людей літнього віку²¹⁷.

У 1973 році у Франції було високо оцінено курс геронтології, відкритий у Тулузькому університеті суспільних наук виключно для місцевих пенсіонерів. Власне цей факт і призвів до формування першого у Франції університету

²¹⁵ Там само. – С. 78.

²¹⁶ Formosa M. Universities of the Third Age: A Rationale for Transformative Education in Later Life [Electronic resource] / Marvin Formosa // Journal of Transformative Education. – 2011. – Mode of access: <http://jtd.sagepub.com/content/8/3/197>. – Title from the screen.

²¹⁷ Formosa M. Universities of the Third Age: A Rationale for Transformative Education in Later Life [Electronic resource] / Marvin Formosa // Journal of Transformative Education. – 2011. – Mode of access: <http://jtd.sagepub.com/content/8/3/197>. – Title from the screen.

третього віку. Уся навчальна діяльність у цьому університеті відбувалася у денний час, 5 днів на тиждень, протягом 8–9 місяців протягом року. Слухачам університету не присвоювалися жодні кваліфікації; до них не пред'являлась вимога оволодіння певними програмами; вони не здавали іспити; фінансові внески були зведені до мінімуму.

Програма діяльності університету виявилася настільки успішною і популярною, що невдовзі були створені інші аналогічні групи як у Тулузі, так і в інших частинах Франції та інших європейських країнах.

З кінця 1970-х років у межах Франції набули поширення й інші підходи до функціонування університетів третього віку. Це призвело до появи декількох університетів, створених місцевим самоврядуванням, діяльність яких не була пов'язана з жодним із традиційних університетів. Освітні програми для людей літнього віку різнилися за спрямуванням діяльності, формою організації навчання, змістом, стилем і способом проведення занять. Вцілому вони демонстрували доступність запропонованих програм, які, в основному, стосувалися галузі гуманітарних наук і мистецтв.

Вважаємо за доцільне зауважити, що первинну орієнтацію на освіту людей літнього віку університети почали розширювати за рахунок залучення інших вразливих щодо здобуття освіти груп населення. Так, були розроблені й впроваджені програми для домогосподарок, безробітних і людей з особливими потребами і функціональними обмеженнями. Власне зміна концепції функціонування послужила причиною перейменування окремих з них в університети дозвілля, університети вільного часу, міжвікові університети, тощо.

Щодо фінансування університетів третього віку у Франції, то слід відмітити, що окремі з них фінансуються базовими університетами; інші – за рахунок благодійних коштів, внесків а також фінансових дотацій місцевих органів управління. Окремі університети знаходяться на самофінансуванні. Це зумовлено тим фактом, що у 90-х роках ХХ століття у Франції зростає чисельність університетів третього віку, в яких тягар відповідальності за оплату курсів і

оренду споруд було покладено на його учасників²¹⁸. Такий підхід призвів до змін у навчальних програмах, в яких, відповідно до потреб і запитів слухачів у більшій мірі акцент було зроблено на оволодіння життєво важливими знаннями і формування відповідних практичних вмінь і навичок. У Франції кожні два роки організовується конференція, присвячена діяльності університетів третього віку, за результатами якої публікується щорічний інформаційний лист.

До 1975 року ідея відкриття університетів третього віку поширилася в інших французьких університетах, а також в університетах Німеччини, Бельгії, Данії, Польщі, Італії, Іспанії Нідерландах, Швейцарії, Швеції, Фінляндії та інших країн.

Як свідчать опрацьовані нами матеріали, у сучасній міжнародній практиці мають місце різні моделі функціонування університетів третього віку, що різняться як організацією їх діяльності, так і рівнем зв'язку з базовими традиційними вищими навчальними закладами, змістом і видами пропонованих освітніх програм, формами організації освітньої діяльності, рівнем участі членів університету третього віку в їх організації і забезпеченні функціонування²¹⁹.

Провідними моделями функціонування університетів третього віку в сучасному світі визнано французьку, британську, північноамериканську франкомовну, південно-американську та культурогібридну.

Як уже було нами відзначено, особливістю французької моделі функціонування університетів третього віку є тісна співпраця з традиційними університетами та місцевими органами влади (відкриття, фінансування, забезпечення діяльності); дотримання високих академічних стандартів; видача дипломів сертифікатів державного зразка; залучення до навчального процесу професійних лекторів і наукових співробітників. Деякі з них функціонують як допоміжні центри, інститути, коледжі при традиційних університетах. Французькі університети третього віку тісно співпрацюють з місцевими органами влади;

²¹⁸ Swindell R. An International Perspective of the University of the Third Age [Electronic resource] / R. Swindell, J. Thompson – 2015. – Mode of access: <http://worldu3a.org/resources/u3a-worldwide.htm>. – Title from the screen.

²¹⁹ Formosa M. Universities of the Third Age: A Rationale for Transformative Education in Later Life [Electronic resource] / Marvin Formosa // Journal of Transformative Education. – 2011. – Mode of access: <http://jtd.sagepub.com/content/8/3/197>. – Title from the screen.

окремі з них створені і фінансуються місцевими органами самоврядування. Усі французькі університети третього віку приділяють значну увагу високим академічним стандартам; вони докладають значних зусиль, щоб залучити до роботи в університетах третього віку лекторів і наукових співробітників.

За французькою моделлю здійснюється навчання людей третього віку в Німеччині (у так званих Seniorenstudium), яке було започатковане ще у 70-х рр. ХХ століття. На той час більшість потенційних студентів (слухачів) розглядали таке навчання як можливість надолужити знання, які вони не змогли здобути після закінчення школи через певні об'єктивні чи суб'єктивні причини, тобто як спробу компенсувати дефіцит освіти певного рівня.

У цей період в Ольденбурзі (1979 р.) та в Дортмунд і (1981р., 1984 р.) відбулася низка дискусій з приводу «відкриття вищих шкіл для старших дорослих». На початку 80-х рр. ХХ ст. в університеті м. Дортмунд було здійснено пілотний проект «Розвиток та апробація навчальних пропозицій для підготовки аніматорів та мультиплікаторів з числа людей поважного віку». Таким чином було закладено підґрунтя для розвитку перших навчальних курсів для людей поважного віку в Західній Німеччині. У 1995 р. засновано федеральну спілку (асоціацію) «Відкриття вищих шкіл для старших дорослих» – головну організацію німецьких «університетів для людей поважного віку», яка в 1996 р. була перейменована у «Федеральне професійне товариство наукового підвищення кваліфікації людей поважного віку» (BAG-WiWA).

Перший набір у навчальні заклади такого типу був проведений на базі університетів Дортмунда, Олденбурга, Манхайма, Франкфурта, Білефельда, Мюнстера та Магдебурга. Відтоді кількість університетів, які забезпечують навчання старших дорослих, постійно зростає. У сучасних умовах чисельність вищих навчальних закладів, в яких можуть навчатися сеньйори, налічує близько сотні.

У німецьких навчальних закладах для людей літнього віку практикуються різні види і форми навчання: звичайне регулярне стаціонарне навчання, навчання в якості вільних слухачів і навчання сеньйорів. Регулярне навчання (ordentliches

Studium) представлене у формі формального права людини літнього віку на вступ до вищого навчального закладу аналогічно молодій людині, що має закінчену повну середню освіту (Abitur). Однак з урахуванням особливостей обраної спеціалізації для людини літнього віку під час вступу можуть існувати певні обмеження. Такий вид навчання у вищому навчальному закладі обирають приблизно 25 % літніх людей. Зміст і структура навчання регулюється нормативними документами і положенням про організацію навчального процесу. У ході навчання люди літнього віку повинні, як правило, надаватися докази успіхів у формі відвідування семінарів і проміжних заліків та іспитів. Навчання у вищому навчальному закладі закінчується випускним іспитом та видачею диплома.

Навчання у вищому навчальному закладі в якості вільного слухача (Gasthorer Studium) передбачає підвищення кваліфікації з окремих галузей знань. Таку форму навчання обирають люди літнього віку, які хотіли б оновити свої раніше отримані професійні знання або підвищити їх якість без необхідності складання іспитів або отримання будь-якого свідоцтва. При цьому, зазвичай, не вимагається документа про середню освіту (за винятком вищих навчальних закладів Баварії). Проте в деяких вищих навчальних закладах країни існують винятки, коли прийом людей літнього віку на таку форму навчання здійснюється з урахуванням наявної професійної освіти, досвіду попередньої роботи або особливих, (наприклад, наукових, мистецьких та ін.) інтересів.

Слухачам пропонується широкий спектр спеціалізацій та окремих курсів за винятком тих, на які поширюються обмеження допуску. Слухачі можуть самостійно планувати своє навчання у вузі; кураторство з боку педагогічного чи адміністративного персоналу не передбачається. Організація навчання слухачів, як правило, передбачає наявність спеціальних відділів у вузах, а також центрального відомства для підвищення наукової кваліфікації літніх людей, у яких міститься інформація про порядок допуску до навчання, положення про навчання та форма плати за нього і т.п. Таку форму навчання обирають 15-20 % літніх людей.

Навчання сеньйорів (тобто літніх людей старших за 65 років) – це специфічна форма навчання в якості вільних слухачів. До особливостей організації їх навчання відноситься особлива підтримка через спеціальне орієнтування, консультування та навчальний супровід. При цьому у кожному вищому навчальному закладі існують власні форми такої навчальної підтримки, тобто свої моделі навчання сеньйорів («Senioren studium»). Ці моделі навчання передбачають, як правило, структуровану навчальну програму, регулярне відвідування спеціальних навчальних заходів, у тому числі екскурсій, можливість прослухати певний цикл лекцій тощо.

У кожній федеральній землі Німеччини декілька університетів і спеціалізованих вищих навчальних закладів пропонують людям літнього віку можливість або отримати нову спеціальність (зазвичай, за гуманітарним або природознавчим профілем), або прослухати окремий навчальний курс.

Як приклад, розглянемо організацію навчання людей літнього віку в університеті міста Дортмунд. У цей університет зараховуються літні люди вже з 50 років, при цьому наявність «абітура» не є обов'язковою, потрібно лише переконливе бажання отримувати знання. Навчання триває п'ять семестрів і завершується проходженням практики і написанням звіту, а також підготовкою випускної роботи. Після закінчення навчання, люди літнього віку отримують відповідне свідоцтво. Прийом до університету (60 навчальних місць) проводиться щорічно в жовтні на осінньо-зимовий навчальний семестр. Усі бажаючі навчатися мають своєчасно пройти співбесіду з консультантом або співробітником робочої групи відділення для сеньйорів. Плата за навчання становить 90 євро за семестр. Це відділення університету пропонує людям літнього віку і сеньйорам такі навчальні спеціалізації: соціальна геронтологія, соціологія, виховна справа, психологія, філософія і теологія. Окрім того, університет надає можливість прослухати курс з інших галузей знань, про які можна отримати інформацію в ході бесіди з консультантом. Перший навчальний семестр виступає в якості адаптаційного періоду і триває 4 місяці (з листопада по лютий). Обов'язкові для відвідування навчальні заходи складають в семестр 48 годин, по дві години на

навчальний захід два рази на тиждень. У ході навчальної практики особа, яка навчається, має перевірити себе практично і переконатися в освоєнні отриманих під час навчання знань за допомогою виконання конкретної практичної роботи. У якості баз практики університет пропонує роботу в громадах, проведення групових фізичних занять, відвідування пансіонатів для престарілих, участь в інтеграційній роботі з іноземцями, надання допомоги дитячим садкам, школам та іншим освітнім установам, роботу з людьми похилого віку в агентствах з праці, організацію громадської роботи серед сусідів за місцем проживання та ін. Тривалість практики становить 72 години.

За французькою моделлю на базі класичних університетів працюють і Польські університети третього віку. Усі польські університети третього віку належать до національної асоціації, яка інтегрована до Варшавського медичного університету. Закономірно, що польські Університети третього віку налагодили тісну співпрацю з французькими університетами, особливо в сфері відкриття груп для підготовки людей до виходу на пенсію. У Польщі університети третього віку є найбільш популярними інституціями, що займаються навчанням людей літнього віку.

Перший такий університет заснувала професор Х. Шварц при Медичному центрі післядипломної освіти. Варшавський університет третього віку, розпочав свою діяльність у 1975 році. На час заснування в університеті навчались 323 особи. У сучасних умовах у Варшавському університеті навчаються декілька тисяч слухачів. Університет підтримує тісні зв'язки з інституціями, які займаються навчанням дорослих як у Польщі, так і за кордоном. Навчальну діяльність університету сконцентровано навколо таких напрямів: літературний, пластичний, туристичний, рухова рекреація, психотерапевтичний. Усе навчання здійснюється на кількох рівнях і пристосовано до потреб і вимог слухачів. Програмою університету передбачено вивчення чотирьох іноземних мов.

У сучасних умовах у Польщі функціонують 22 університети третього віку, а в останні роки в країні взято курс на створення Федерації польських університетів третього віку. Є. Халіцький виокремлює такі провідні освітні цілі діяльності

університетів: попередження старості; подолання негативних ознак старіння за допомогою пропаганди психічної та фізичної активності; задоволення бажання слухачів в оволодінні новими знаннями. і поглиблення наявних; підготовка людини до пенсії. В університетах для людей літнього віку проводяться семінари з психології та філософії життя, встановлення контактів з іншими людьми; залучення до різних видів суспільної активності та діяльності у громаді. Слухачі університетів вчать під девізом: «Працюючи для себе, стань корисним для інших», вони беруть участь у громадських акціях допомоги інвалідам, у групах взаємодопомоги²²⁰.

В Італії функціонують понад 150 університетів третього віку. Їх діяльність, в основному, носить академічний характер, хоча не всі з них працюють на базі традиційних університетів. Іспанія має близько 100 університетів третього віку і проекти, які забезпечують освітні та соціальні заходи для бідних верств населення. Принаймні шість із них працюють на базі традиційних університетів.

Особливістю північноамериканської франкомовної моделі є: академічний характер діяльності; використання матеріально-технічної бази і ресурсів класичних університетів; різноманітність спецкурсів, освітніх програм з отриманням або без отримання сертифікатів.

Північноамериканська франкомовна модель базується на тісному зв'язку з університетами, але щоденне управління заходами знаходиться в руках студентів. За своєю суттю ця модель є близькою до французької, але включає в себе різноманітні освітні програми і турботу про найбільш знедолених і вразливих верств населення літніх людей²²¹.

Китайська модель характеризується спрямованістю на збереження і розвиток громадянської і культурної консолідації, філософської рефлексії і фізичної гармонії, забезпечення можливостей відвідування різноманітних курсів (з

²²⁰ Халицки Е. Обучающая геронтология [Электронный ресурс] / Е. Халицкий; перевод с польск. Татьяны Шадринной. – М.: Общество «Знание России», 2000. – 256 с. – Режим доступа: <http://www.znanie.org>. – Загл. с экрана.

²²¹ Formosa M. Universities of the Third Age: A Rationale for Transformative Education in Later Life [Electronic resource] / Marvin Formosa // Journal of Transformative Education. – 2011. – Mode of access: <http://jtd.sagepub.com/content/8/3/197>. – Title from the screen.

геронтології, психології, основ здоров'я, гігієни, політології, поезії, театрального мистецтва) та спеціалізованих факультативів (з філософської рефлексії, тілесної гармонію, китайської каліграфії, живопису, фотографію, танці, кулінарію, садівництво, спорт та ін.). Китайські університети третього віку тісно співпрацюють з рекреаційними центрами і використовують їх ресурси (спортивну, медичну базу, соціальні їдальні, технології роботи, тощо).

Вважаємо за доцільне більш детально зупинитися на аналізі британської моделі діяльності університетів третього віку, яка у міжнародній практиці визнана однією з найбільш демократичних і доступних. Як свідчить аналіз опрацьованих нами джерел, британська модель набула масового поширення у Великій Британії та багатьох англomовних країнах (Австралії, Болівії, Бразилії, Еквадорі, Парагваї та інших). Домінантною концепцією британської моделі організації і функціонування університетів третього віку є самоорганізація, самофінансування, взаємодопомога у навчанні практично без підтримки або за мінімальної підтримки з боку зовнішніх ресурсів²²².

З'ясовано, що у сучасних умовах університети третього віку у Великій Британії є найбільш масовими об'єднаннями людей літнього віку: у 2016 році в Англії, Шотландії і Уельсі офіційно зареєстровано 1 010 університетів, які налічують 385 029 членів. Мережа університетів третього віку продовжує швидко розширюватися. В середньому щороку у Великій Британії відкриваються близько 50 нових університетів третього віку.

Основна мета діяльності університетів третього віку Великої Британії полягає у підвищенні рівня освіченості британського суспільства; у створенні закладів для стимулювання й організації навчання людей літнього віку заради їх власного задоволення; у допомозі людям літнього віку в ефективному використанні вільного від роботи часу і розробці ефективних способів досягнення самореалізації; у забезпеченні людей літнього віку ресурсами, необхідними для розвитку і поглиблення їх інтелектуального, культурного та творчого життя; у

²²² Swindell R. An International Perspective of the University of the Third Age [Electronic resource] / R. Swindell, J. Thompson – 2015. – Mode of access: <http://worldu3a.org/resources/u3a-worldwide.htm>. – Title from the screen.

проведенні досліджень процесів старіння британського суспільства і розробці сучасних технологій попередження цього процесу. Основою формою діяльності університетів третього віку є функціонування груп за інтересами, які формуються за умови наявності двох і більше осіб, зацікавлених у певній тематиці.

Університети третього віку у Великій Британії у своїй діяльності керуються такими основними принципами: принципом П. Ласлетта, принципом третього віку, принципом самоорганізації навчання, принципом взаємодопомоги, принципом особистого вибору доцільності змісту і форм навчання.

У процесі дослідження з'ясовано, що у Великій Британії створено національний орган, який представляє усі університети третього віку Великої Британії на національному та міжнародному рівнях – Траст університетів третього віку. Мета діяльності Трасту полягає у розвитку нових університетів третього віку та забезпеченні існуючих освітньою та адміністративною підтримкою. Очолює траст опікунська Рада (Національний виконавчий комітет (НВК)), що складається з чотирьох обраних менеджерів (голови, двох заступників, керуючого фінансами) і дванадцятьох регіональних керуючих, котрі обираються університетами третього віку в межах географічного регіону (адміністративних регіонів в Англії, графств Північної Ірландії і Шотландії та Уельсу). Члени Ради директорів та Національного виконавчого комітету управляють Трастом відповідно до його Статуту та угоди. У складі національного виконавчого комітету функціонують підкомітети з освіти, розвитку, фінансових питань і наукових досліджень.

Провідними концепціями функціонування університетів третього віку у Великій Британії є організаційна і фінансова незалежність, самоорганізація, самофінансування, взаємодопомога у навчанні; відсутність академічних стандартів, пізнавально-розвивальний характер освітньої діяльності, опора на запити, бажання та зацікавленість членів університету.

Університети третього віку у Великій Британії є функціонально незалежними організаціями, що самі відповідають за свою діяльність і фінанси, але як члени Трасту вони зобов'язані діяти в рамках його основних принципів і правил.

Провідною формою самоврядування університетів третього віку у Великій Британії є загальні щомісячні збори.

У процесі дослідження з'ясовано, що кожен університет третього віку у Великій Британії є унікальним і відображає запити й бажання своїх членів. Тому університети третього віку у Великій Британії характеризуються різноманітністю за напрямками діяльності, освітніми програмами та кількістю членів. Чисельність членів коливається від 20 до 20 000 і більше. Кожен університет третього віку знаходиться на самофінансуванні за рахунок членських внесків, розмір яких є надзвичайно низьким, що не викликає жодних заперечень чи утруднень з боку членів університету. Зовнішнє фінансування розглядається можливим лише за умови, якщо це не ставить під загрозу самостійність і незалежність університету. Членство в університетах третього віку у Великій Британії є відкритим для пенсіонерів та осіб, зайнятих неповний робочий день, незалежно від раси, релігії, політичних поглядів, рівня освіти чи кваліфікації.

З'ясовано, що основою формою діяльності університетів третього віку є функціонування груп за інтересами. Такі групи формуються за умови наявності двох і більше осіб, зацікавлених у спорідненій (чи спільній) тематиці. Вони можуть бути стаціонарними самофункціонуючими навчальними групами або групами, які «ведуть» експерти; групи можуть функціонувати в он-лайн режимі.

Аналіз досвіду діяльності груп за інтересами свідчить про дивовижну широту спрямувань: від наукових і технічних досліджень, культурології, геології, валеології, фізики, біології, медицини, різних напрямів історії (країн світу, міст, поселень, будинків, родоводу, історичних постатей), проблем формування сучасного клімату, виникнення і попередження явища глобального потепління до розвитку практичних вмінь і навичок з кулінарії, садівництва, квітникарства, тощо. Протягом останніх років значного поширення набули групи з вивчення іноземних мов, що пов'язано з розширенням можливостей людей літнього віку подорожувати, та групи оволодінням знаннями й формуванням навичок гармонійного й здорового способу життя, основ здорового харчування, фізичної активності (активної ходьби, прогулянок, плавання, гри в теніс, баскетбол,

волейбол, футбол, аеробіки, фізичних вправ, пішохідні й велопогулянки, туристичні походи, ходьба на лижах, катання на велосипедах, екскурсії та ознайомлювальні поїздки по країні й за кордоном).

Аналіз досвіду роботи університетів третього віку у Великій Британії свідчить про те, що в цій країні використовуються і схвалюються до використання усі форми й методи роботи, які обирають самі члени університету. На основі опрацьованих нами джерел й аналізу досвіду роботи університетів третього віку засвідчуємо, що в групах за інтересами найбільш поширеними є такі форми роботи: регулярні планові зустрічі членів групи за інтересами, лекції, семінари, дискусії, дебати, відеопрезентації, походи, прогулянки, експедиції, подорожі, пішохідні й велопогулянки, ходьба на лижах, катання на велосипедах, екскурсії (різного спрямування), ознайомлювальні поїздки по країні й за кордоном, походи в кінотеатри, музеї, театри, картинні галереї ігри, спортивні заняття (теніс, стрільба з лука), творчі майстерні, тематичні майстер-класи, робота з архівними чи літературними джерелами, іншими матеріалами, навчання гри на музичних інструментах, навчання танців, тощо). У сучасних умовах у Великій Британії набули поширення проекти спільного навчання.

У Великій Британії значна увага приділяється ресурсній і організаційно-методичній підтримці діяльності груп за інтересами та їх керівників. Важливим ресурсом діяльності університетів третього віку є: видання, що пропонуються в он-лайн режимі міжнародною асоціацією університетів третього віку, а саме: газети «Новини третього віку» («Third Age News») і «Sources» («Джерела»), які видаються тричі на рік з безкоштовним примірником для кожного члена університетів; послуги публічних місцевих бібліотек, спеціалізованих місцевих чи регіональних асоціацій, таких, наприклад, як місцеві асоціації з історії, асоціації сімейної історії, музеїв, архівів, які, у разі потреби, надають університетам необхідну інформацію, лекторів, консультантів); ресурси місцевих університетів (аудиторний фонд, спортивні зали, університетські і публічні бібліотеки). У Великій Британії створено національну мережу університетів третього віку, яка об'єднує членів за спільними інтересами а також організовує семінари і майстер-

класи. Провідна особливість функціонування університетів третього у Великій Британії полягає у тому, що вони є добровільними об'єднаннями людей літнього віку – членів громади за місцем проживання, які об'єдналися з метою займатися різноманітною освітньою, творчою, дозвіллевою і оздоровчою діяльністю.

Домінантною концепцією організації і функціонування університетів третього віку у Великій Британії є самоорганізація, самофінансування, взаємодопомога у навчанні. Британські університети третього віку не акцентують увагу на академічних стандартах, вони дотримуються позиції, що освітня діяльність в університетах третього віку має носити пізнавальний характер, базуватися виключно на запитах і зацікавленості членів університету і приносити їм задоволення. Університети третього віку у цій країні організаційно і фінансово є незалежними.

Культурогібридна модель характеризується поєднанням ознак французької та британської моделей.

Певну цікавість для України має досвід Австрії, яка розробила власну модель діяльності університетів третього віку, відмінну від французької чи британської моделей. Австрійські університети третього віку передбачають отримання кваліфікації студентами літнього віку, що навчаються за звичайною академічною програмою. Вони, фактично є членами Асоціації студентів літнього віку. Ці Асоціації виступають за права людей похилого віку в університетах і їх представники присутні на засіданнях Сенату.

Отже, аналіз опрацьованих нами матеріалів дає змогу узагальнити, що у міжнародній практиці ідея залучення людей літнього віку до неформальної освіти набула значного поширення. У ХХ столітті особливого поширення набула концепція освіти людей літнього віку в університетах третього віку, які функціонують як освітні установи, соціально-культурні чи дозвіллеві центри і виконують значну роль у стимулюванні людей літнього віку до активної життєдіяльності через залучення їх до оволодіння новими знаннями, обміну життєвим досвідом, формування нових чи вдосконалення наявних вмінь і навичок, спілкування й організацію змістовного дозвілля.

Університети третього віку в міжнародній практиці різняться організацією їх діяльності, рівнем зв'язку з базовими традиційними вищими навчальними закладами, змістом і видами пропонованих освітніх програм, формами організації освітньої діяльності, формами участі членів університету третього віку в їх організації і функціонуванні.

Протягом останніх десятиліть набули поширення численні як масштабні, так і короткотривалі проекти, спрямовані на розширення освітніх можливостей людей літнього віку. Серед них особливої уваги і схвалення заслуговують проекти, пов'язані із навчанням людей літнього віку, які не виходять з дому або перебувають у денних стаціонарах, геріатричних центрах і будинках для людей з обмеженими функціональними можливостями та особливими потребами.

Вивчення міжнародного досвіду залучення людей літнього віку до неформальної освіти сприяє визначенню стратегії і реалізації різноманітних аспектів освіти людей літнього віку в Україні. Так, на основі аналізу міжнародного досвіду діяльності університетів третього віку нами здійснено спробу виявити прогресивні ідеї, які заслуговують імплементації в Україні (розширення трактування концептуальних основ функціонування університетів третього віку та мети їх діяльності; забезпечення суб'єктної позиції громад за місцем проживання та людей літнього віку у їх відкритті, організації діяльності та ресурсно-методичній підтримці; відповідність принципів, змісту, форм і методів діяльності університетів третього віку потребам, запитам, побажанням і прагненням людей літнього віку; забезпечення варіативності освітніх програм, форм і методів роботи; удосконалення навчально-методичного, ресурсного і фінансового забезпечення та доступності навчання).